

УДК 130.2

УСПІХ ОСОБИСТОСТІ В СИТУАЦІЇ БАГАТОВЕКТОРНОСТІ ФРЕЙМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПРОСТОРУ

О.О. Маркозова, кандидат соціологічних наук, доцент

Показано, що сучасний світ стає єдиним, але мінливим і поліцентричним простором. В результаті глобалізації та під впливом розповсюдження нових механізмів комунікації, формується багатовекторність фреймування свідомості громадян. За цих умов, схеми самореалізації людини ускладнюються: для того, щоб досягти життєвого успіху, особистість повинна активізувати свої внутрішні ресурси та самостійно створювати фрейми майбутніх соціальних практик до того, як норма інтеріоризована.
Ключові слова: суспільство, глобалізація, особистість, життєвий успіх, фреймування, цінності.

Актуальність проблеми. На відміну від попередніх епох, сучасна соціальна динаміка стає нелінійною і наповнюється ризиками. В умовах глобалізації та інформатизації світу, поряд з країнами, що мають надзвичайно високий економічний рівень, існують анклавні та локальні, в яких не вирішені навіть основні соціальні проблеми громадян. При цьому вчені, аналізуючи сутність та напрямки розвитку соціуму, більшою мірою зосереджуються на економічних та політичних питаннях і значно менше уваги приділяють сприйняттю глобалізації звичайними людьми. У зв'язку із цим, актуальною постає проблема аналізу ускладнення соціального простору та впливу поліцентричних і несистемних процесів на цінності, інтереси та шляхи досягнення життєвого успіху особистості.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Незважаючи на постійний інтерес науковців до проблеми життєвого успіху людини [1–5], аналіз різних аспектів цього процесу в умовах глобалізаційних зрушень вимагає додаткових досліджень. Сьогодні соціальний простір практично щодня стає іншим і тому в життєдіяльності індивідів виникають ситуації, фрейми яких відсутні в їх свідомості. Природно, що ці процеси не можуть не впливати на формування ціннісних пріоритетів громадян, зміну критеріїв та шляхів досягнення життєвого успіху. Крім того, підвищуються вимоги до внутрішніх ресурсів людини, пов'язані з розширенням практик свободи та розвитком нових механізмів комунікації, а отже – із зміною ролі особистості в сучасному соціумі. У зв'язку із цим, **метою** даної статті є аналіз розуміння сутності, шляхів досягнення та критеріїв життєвого успіху людини в ситуації багатовекторності фреймування соціального простору.

Виходячи із складності та неоднозначності суспільних трансформацій, їх дослідженню присвятили свої праці такі вчені, як З. Бауман, У. Бек, М. Кастельс, І. Валлерстайн, Е. Тоффлер, Р. Робертсон, Дж. Рітцер,

Ж. Делеза, Ф. Гватарі, Ю. Хабермас, Ж. Бодрійяр, М. Маклюен, І. Гавриленко, В.В. Нікітіна, В.Б. Попов, Г.Ю. Фадєєв, В.В. Носова, О.В. Багінський, О.В. Нельга, А.В. Нозарчук, В.І. Добрянков, І.В. Івахнюк, А.С. Панарін, Н.Є. Покровський, С.Л. Удовик, А.І. Уткін та інші. Результатом роботи науковців стало формування різноманітних концепцій, кожна з яких є спробою дати детальний аналіз соціальних процесів і виявити напрямки подальшого розвитку цивілізації.

Так, І. Валлерстайн досліджує суспільство світ-систему, під якою розуміє культурно різноманітні соціальні системи, що відносяться до типу «світ-економіки». Як пише Валлерстайн, «сучасна світ-система народилася з консолідації світової економіки. Внаслідок цього, у неї був час досягти свого повного розвитку в якості капіталістичної системи. За своєю внутрішньою логікою, ця капіталістична світова економіка потім розширювалася і охопила всю земну кулю. Тому на кінець ХІХ століття вперше за весь час на земній кулі існувала тільки одна історична система. І сьогодні ми ще перебуваємо у цій ситуації» [6, р. 115–116].

З. Бауман в роботі «Теуча сучасність. Життя в епоху невизначеності» акцентує увагу на змінах у політичній сфері, що відбуваються у глобальному масштабі. З його точки зору, по всьому світу почався перехід від соціально-правової держави до традиційної «стурбованості з приводу безробіття та інфляції», а також до «держави індивідуальної безпеки» [7, р. 13]. Причина такого переходу полягає у дисфункціональності сучасної держави по відношенню до колективної безпеки: «або безпека для всіх, або її відсутність, бо зникають локальні небезпеки, до яких державі немає діла» [7, р. 15].

Е. Гідденс у роботі «Політика кліматичних змін» обґрунтовує ефект впливу надшвидких соціальних змін на людину. Суть цих роздумів полягає у тому, що швидкість істотно спотворює сприйняття громадянами наслідків і результатів своєї діяльності в контексті часу та простору. Якщо люди не будуть справлятися із зростаючою швидкістю змін, то вони перетворяться у маргінальні групи, бо в силу своїх інтелектуальних здібностей не зможуть адаптуватися до ускладнення соціокультурної динаміки і засвоювати нові соціальні практики [8].

Р. Робертсон звертає увагу на культурні фактори глобалізації. Новою ідеєю Робертсона стало твердження, що глобалізація завжди супроводжується локалізацією, тобто передбачає просторово-часове стиснення: «в одному просторі та в одному часі стикаються різні (глобальні і локальні) культури» [9, р. 59]. Глобальне і локальне, на думку Робертсона, не є взаємовиключними поняттями. Наслідком глобалізації стає те, що різні локальні культури вступають у взаємодію одна з одною, в процесі якої кожна локальна культура по-своєму реагує на процеси глобалізації і має певну автономію. Тому глобалізація представляє собою тільки виклик, на який повинні відповісти різні культури, а зовсім не поглинання західною культурою всього світового культурного різноманіття. При

цьому розвиток соціуму не є однозначним та прямолінійним. Скоріше, він представляє собою утворення парадоксального синтезу єдиного глобального світового співтовариства та небачених раніше сегрегації. Робертсон вважає, що «уявлення про світ буде невірним та ілюзорним, якщо не взяти до уваги роль локалів і анклавів різного масштабу» [9, р. 84].

Одним із перших широко трактовку глобалізації, в якій вразовуються різні її аспекти, дав Елвін Тоффлер. У роботах: «Футурошок», «Третя хвиля», «Метаморфози влади», «Знання, багатство і насильство на порозі ХХІ століття» вчений зазначає, що головною тенденцією еволюції західного суспільства стає помітне прискорення темпів виробництва не тільки промислової продукції, але і зміна соціальних зв'язків, обмін ідеями, трансформація цінностей. Тоффлер наголошує, що постійне підвищення освітнього рівня людей та розвиток комунікаційних технологій з часом призведуть до того, що громадяни зможуть самостійно виробляти соціальні і політичні рішення, які будуть мати юридичну силу. Тому найважливішою рушійною силою суспільних змін та самореалізації людини стають знання та інформація [10].

Характеризуючи різні концепції глобалізації, У. Бек приходять до висновку, що більшість дослідників прагнуть виявити одну, домінуючу логіку глобалізації. В якості такої, найчастіше розглядається розвиток світової економічної системи, хоча центральна роль може відводиться політичним або культурним процесам. З іншого боку, існує точка зору, яку поділяє і сам Бек: глобалізація насправді детермінується декількома різними факторами, бо «існують різні власні логіки екологічної, культурної, економічної, політичної і суспільно-громадянської глобалізації, що ...не копіюють одна одну, а піддаються розшифровці та розумінню тільки з урахуванням їх взаємо залежностей» [11, р. 26].

Ще однією теорією, яка сформувалася під впливом ідей глобалізації, є концепція мережевого суспільства, основи якої заклали у роботі «Тисяча плато» Ж. Делеза і Ф. Гваттарі. Автори не використовують поняття мережі, але їх різомма має, по суті, таке ж значення. Основні характеристики різомми – це ряд принципів, що деталізують основну особливість – відсутність єдиного стрижня, центральної чи верховної інстанції, яка задає єдиний порядок та забезпечує функціональну єдність. Делеза і Гваттарі пишуть: «На противагу центрованим (навіть поліцентрованим) системам з ієрархічною комунікацією і встановленими зв'язками, різомма є а-центрованою, не ієрархічною та не означає системи» [12, р. 38]. З такою ідеєю будови та розвитку суспільства погодилися не всі науковці, але велике значення ідей Делеза і Гваттарі полягає у тому, що вони змусили наукове співтовариство інакше поглянути на напрямки трансформації світу, який може бути поліцентричним та несистемним.

Розвиток неієрархічних, мережевих зв'язків досить детально розглядається у концепції М. Кастельса. Вчений звертає увагу на те, що промислова революція сформувала капіталізм, а революція в інфор-

маційних технологіях сприяла виникненню інформаційного та мережевого суспільства. Кастельс наголошує на тому, що «Використання комп'ютерних технологій справляє визначальний вплив на всю суспільну структуру. Завдяки якісно новим засобам комунікації, домінуючі функції і процеси виявляються організованими за принципом мереж» [13, р. 119].

Крім того, визначальним фактором розвитку соціуму, на думку Кастельса, стає зміна механізмів комунікації, що дозволяє посилювати маніпуляцію свідомості громадян. В результаті такого впливу, виникає нова культура, «культура реальної віртуальності», під якою Кастельс розуміє систему, при якій матеріальне і символічне існування людей повністю занурене у віртуальний світ, в якому символи замінюють людям реальний досвід. Реальна віртуальність здатна підпорядковувати собі громадян, тому що у неї є матеріальна основа. А система уявлень – це спосіб існування індивідів у просторі потоків. Всі ці зміни призводять до виникнення мережевого суспільства, що «створено мережами виробництва, влади і досвіду, які утворюють культуру віртуальності в глобальних потоках, що перетинають час і простір» – зауважує Кастельс [14, р. 350].

Таким чином, розглянувши основні наукові концепції сутності та напрямків розвитку сучасного світу, можна зробити висновок, що як суспільні процеси, так і існуючі теоретичні підходи до їх осмислення є досить складними та неоднозначними. Серед положень, що є загально-визнаними, можна назвати наступні.

Сучасний світ є глобалізованим. Глобалізація охоплює всі сфери суспільного життя, включаючи економіку, політику, соціальні відносини, культуру, екологію, безпеку тощо. У політичній сфері спостерігається криза національної держави, якій стає дедалі важче самотійно вирішувати існуючі проблеми. Відбулося усвідомлення людьми єдності світу. Збільшуються контакти між представниками різних країн та культур, що здійснюються як на основі постійних міграційних процесів, так і завдяки мережі Інтернет.

В той же час, по всьому світу виникають тенденції, протилежні вищеназванім. Відбувається це тому, що до початку ХХ століття не існувало цілісності світу: він був фрагментарним. Фрейми соціальних практик склалися поступово, були стійкими, зрозумілими і некритично засвоювалися людьми з дитинства. Панувало рольове уявлення про особистість, класичне для часу, який описує Гофман: індивід був жорстко включеним в систему розподілу праці і представляв собою «актора», який виконував запропоновану йому громадою або державою роль. Для чіткого функціонування системи, свідомість та діяльність всіх людей підлягала жорсткому фреймуванню і контролю. Мета поведінки людини, яка підкорялася встановленим правилам – досягти життєвого успіху, ставши «як всі». Соціальний час протікав повільно і тому фрейми не змінювалися десятиліттями, а деякі не змінювалися зовсім.

Сьогодні соціальний час став іншими. Основними факторами розвитку соціуму стають швидкість, мобільність і гнучкість, що торкнулися всіх сфер життєдіяльності особистості. Значною мірою це відбулося за рахунок впровадження нових інформаційних технологій та механізмів комунікації людей. Визначна роль комунікації полягає в тому, що суспільство без неї просто не зможе існувати. Річ в тім, що саме комунікація, через створення та розповсюдження фреймів повсякденних практик, робить з розрізнених людей групи, а потім суспільство, детермінує процеси виробництва, а отже – стає рушійною силою соціального розвитку. Тому комунікація представляє собою квінтесенцією соціальності і є не просто механізмом передачі інформації, а виступає джерелом змін станів соціальних систем.

Ставши центральним елементом суспільної взаємодії, комунікація концентрує навколо себе всі інші види активності особистості, детермінує способи фреймування, формулює смисли та культуру, сприяє зміні стратифікаційних механізмів, а в кінцевому підсумку – призводить до виникнення нових суспільних відносин.

При цьому найбільш важливою характеристикою сучасної комунікації стає її здатність багатовекторного фреймування свідомості громадян, що принципово впливає на зміст соціального життя та соціальних зв'язків. Тепер уже фреймування стає поліструктурним, так як центром комунікації може бути будь-який соціальний суб'єкт, спроможний самостійно створювати, обробляти, накопичувати та розповсюджувати нову інформацію, формуючи тим самим надзвичайно складний соціальний простір.

Як наслідок – відбувається розрідження соціального простору. Суспільство персоналізується та індивідуалізується, формуючи нову культуру та нову форму соціальності. Попередні суб'єкти фреймування свідомості особистості хоча і не руйнуються повністю, але плюралізуються. Система одночасно послаблює свій тиск на індивіда, розширює його свободу, але у той же час, створює нові вимоги та види залежності, бо виникають нові ситуації і соціальні практики, фрейми яких відсутні в суспільній свідомості. Підганяти старі фрейми під нові ситуації вже неможливо, бо соціальні зміни безперервні. Тому сьогодні, на відміну від драматургії Гофмана, акценти вперше зміщуються з відтворення фреймів, на їх створення: до того, як в суспільстві утвердяться нові фрейми, ми можемо їх аналізувати, обговорювати і створювати нові. Відповідно, людині доводиться значною мірою жити своїм розумом, самостійно приймати рішення та нести за них відповідальність.

Переходу на нову схему творення фреймів сприяють як об'єктивні умови життєдіяльності особистості (розширення меж свободи, виникнення нових способів комунікації), так і суб'єктивні: збільшення освітнього капіталу сучасної людини, формування самостійності та розвиток внутрішніх якостей. Крім того, в умовах відсутності жорстких канонів

життєдіяльності, свобода вибору людини своєї ролі необмежена, тому виникає нова мотивація діяльності, спрямованої на досягнення життєвого успіху [15]. В результаті, можна стверджувати, що особистість нарешті отримала потенційну можливість не бути актором, виконавцем ролі, спостерігачем та існувати в режимі «залученості». На арені соціального життя поступово з'являється людина діюча, здатна самотійно виходити із зони комфорту та освоювати соціальний простір «під себе».

Але в той же час, розуміючи ці зміни, політичні та економічні еліти посилюють фрейм-агресію і цілеспрямовано маніпулюють свідомістю громадян для формування необхідних для збереження свого панування фреймів. Тому фреймування в сучасному світі стає багатовекторним, протистояти якому може тільки самотійна особистість з високим рівнем освітнього капіталу.

Висновок. Таким чином, проведений аналіз показав, що сучасний світ розвивається нелінійно, стрибками, перетворюючись у поліцент-ричний, мінливий простір. Зміни в житті людини починають відбуватися постійно. Перманентно змінюється все: цінності, норми та розуміння життєвого успіху. В результаті, виникають нові ситуації і процеси, фрейми яких відсутні в суспільній свідомості. За цих умов, звичайне відтворення фреймів через повсякденні практики не відповідає вимогам часу. Тепер для того, щоб встигнути за перетвореннями та досягати життєвого успіху, особистість повинна не усвідомлювати фрейми, що вже існують, а створювати нові, на випередження розвитку суспільства. Модель життєвого успіху людини, що відповідає багатовекторному суспільству, стає індивідуалістичною, кліповою, мозаїчною, з чіткою орієнтацією на матеріальні показники.

Література

1. Бевзенко Л. Зміст життєвого успіху: соціально-культурологічний контекст / Л. Бевзенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2000. – № 1. – С. 34–51.
2. Супоницкая И. М. Успех и удача: отношение к труду в американском и российском обществе / И. М. Супоницкая // Вопросы философии. – 2003. – №5. – С 44–56.
3. Маркозова О.О. США: держава, побудована на ідеї індивідуального успіху / О. О. Маркозова // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія / редкол. А.П. Гетьман та ін. – Х.: Право, 2015 – № 2(25). – С. 247-254.
4. Маркозова О.О. Хаотичне фреймування успіху особистості в перші роки незалежності України / О. О. Маркозова // Мультиверсум. Філософський альманах / Гол.ред. В.В. Лях. – Випуск 2 (130). – К., 2014. – С. 85–92.
5. Markozova E. A. «Fartsa»: frames, which break the stereotype of the soviet people / E. A. Markozova Visnik Harkivskogo nacionalnogo pedagogičnogo

university of GS Skovorodi. *Filosofiâ*, 2016. – Vyd. 46, Ob. 1. – P. 60–69.

6. Wallerstein I. *World-systems analysis. An introduction* / I. Wallerstein. – Durham (NC): University Press, 2004. – 212 p.

7. Bauman Z. *Liquid Times. Living in an Age of Uncertainty* / Z. Bauman. – Cambridge: Polity Press, 2009. – 115 p.

8. Giddens A. *The Politics of Climate Change* / A. Giddens. – Cambridge: Polity Press, 2009. – 272 p.

9. Robertson R. *Globalization: Social Theory and Global Culture* / R. Robertson. – SAGE Publications, 1992. – 211 p.

10. Toffler E. *The Third Wave* / E. Toffler. – Bantam Books, 1991. – 544 p.

11. Beck U. *What is Globalization?* / U. Beck. – Polity Press, – 2000. – 175 p.

12. Deleuze G. *A Thousand Plateaus* / G. Deleuze, F. Guattari. – University of Minnesota Press, Minneapolis, London, 1987. – 611 p. (*Ризома*)

13. Castells M. *The Informational Age: Economy, Society and Culture* / M. Castells. Wiley-Blackwell, 2009. – 656 p.

14. Castells M. *The power of identity* / M. Castells. – Malden (MA): Blackwell, 2004. – 158 p.

15. Маркозова О.О. Значення освітнього капіталу людини для досягнення життєвого успіху / О.О. Маркозова // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія / редкол. А.П. Гетьман та ін. – Х.: Право, 2014 – №4 (23). – С. 223–229.

УСПЕХ ЛИЧНОСТИ В СИТУАЦИИ МНОГОВЕКТОРНОСТИ ФРЕЙМИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА

Е.А. Маркозова

Показано, что современный мир становится единым, но изменчивым и полицентричным пространством. В результате глобализации и под влиянием распространения новых механизмов коммуникации, формируется многовекторность фреймирования сознания граждан. В этих условиях, схемы самореализации человека усложняются: для того, чтобы достичь жизненного успеха, личность должна активизировать свои внутренние ресурсы и самостоятельно создавать фреймы будущих социальных практик до того, как норма интериоризирована.

Ключевые слова: общество, глобализация, личность, жизненный успех, фреймирование, ценности.

SUCCESS OF THE PERSON IN THE SITUATION MULTI- VECTOR FRAMING SOCIAL SPACE

О.О. Markozova

It is shown that the modern world is becoming one, but volatile and polycentric space. The main factors of social development are speed, mobility and flexibility that touched all spheres of human activity. In large part this was due to the introduction of new information technologies and communication mechanisms people. After becoming a central element of social interaction, communication concentrates around itself all other individual's activity,

determines how framing formulates meanings and culture, promotes stratification change mechanisms, and eventually - lead to the emergence of new social relations.

The most important characteristic of modern communications is its ability to multi-vector framing minds of citizens that fundamentally affect the content of social life and social relations. Now it is framing polystructural, as a center of communication can be any social entity, able to process, store, create new information and disseminate it, thus forming an extremely complex social space.

As a result - is the dilution of social space. Personalized and individualized society, creating a new culture in a new form of sociality. Previous subjects of individual consciousness framing although not completely destroyed, but pluralization. The system both reduces its pressure on the individual expands his freedom, but at the same time, creates new requirements and types of addiction, because there are new situations and social practices, frames missing from the public consciousness. Old frames adjust to new situations is impossible, because the continuous social change. So today, in contrast to the drama Hoffmann, the emphasis shifted from the first play of frames to create them, before society effortlessly confirmed new frames, we can analyze them, discuss and create new ones.

The transition to the new scheme for making frames as contributing to the objective conditions of life of the individual (expanding the boundaries of freedom, the emergence of new methods of communication) and subjective: increased educational capital of modern man, the formation of self-reliance and development of internal skills. Moreover, in the absence of strict rules of life, the freedom of man its role is not limited, so there is a new motivation activities to achieve success in life. As a result, it can be argued that man finally gets the potential not to be an actor, an ordinary performer and observer roles. In the arena of social life gradually by a man active, able to independently go out of their comfort zone and develop social space «for themselves».

But at the same time, understanding these changes, political and economic elites enhance frame aggression and deliberately manipulated citizens to form necessary to maintain its supremacy frames. So framing in the modern world is becoming multi, which can withstand only independent person with high educational capital.

Under these conditions, the scheme complicated personal fulfillment: in order to achieve success in life, a person should step up their internal resources and future frames to create their own social practices before interiorization rate.

A model of success in life the person responsible for multilevel society is individual, schematically, mosaic, with a clear focus on physical performance.

Keywords: society, globalization, personality, life success, framing, values.